

РАЗВОЈ НЕКИХ ГРАБАНСКИХ ТЕОРИЈА О МЕСТУ ЖЕНЕ У ПОРОДИЦИ И ДРУШТВУ

Ступање жене на друштвену сцену јесте неминовност и одлике ХХ века и наше културе. Жене целог света се боре за боље и праведније своје место у друштву, породици и за општи социјални прогрес. „Једна од важних одлика наше епохе је све масовније учешће жене у класној борби, у антиимперијалистичком покрету, особито, у борби за мир”. (1)

Положај и улога жене у породици и друштву су историјски условљени друштвено-економским, политичким — општим вредносним системом једног друштва. Развој места и улоге жене у породици и друштву има своју историју, теорију и политичку праксу.

Први покушај на плану еманципације жене учињен је за време велике француске револуције. Године 1789. истовремено се Декларацијом о правима човека, која је донета на Оснивачкој скупштини Француске, поднета је и „Свеска женских нада”. Аутор овог документа био је Фелисите де Кераљо. У њему се предлаже изједначавање жене са мушкарцима у грађанским и политичким правима (2).

Револуционарна буржоазија лансирала је парољу о једнакости људи пред законом. Жан-Жак Русо (Jean-Jacques Rousseau), идеолог буржоаске револуционарне демократије залагао се за активније учешће жена у политичким и законодавним активностима, јер је сматрао да је жена човек и има такође природна права.

Ватрени поборник равноправности полова био је филозоф Ж. А. Кондорсе (J. A. Condorcet), Волтеров ученик и секретар Француске академије наука. „По којем правилу, — писао је Кондорсе у књизи „О доступности жена грађанским правима” — хоће жене да искључе из друштвеног живота? Зар оне нису део нације?” (3)

Под утицајем Декларације о правима човека Олимпија де Гуж (Olimpe de Gouges) је 1791. године упутила Конвенту Декларацију о правима жена и грађанки, у којој се каже да се жена рађа слободна и равноправна с мушкарцем и зато треба да користи своја права и да заједно с њим учествује у раду и друштвеном животу (4). Због непогодних историјских услова ова Декларација је остала само позив а њен аутор је кажњен гиљотином.

Буржуаска револуција није решила „женско питање”. Напротив, представници радикалне револуционарне буржуазије Робеспјер, Мара и други били су противници еманципације жена.

За еманципацију жене у друштву и породици залагали су се социјалисти-утописти. Фридрих Енгелс, одајући заслугу Шарлу Фуријеу ци-

(1) „Међународно саветовање комунистичких и радничких партија”, Москва, 1969. Праг, 1969. стр. 27.

(2) L. Cappezuoli, G. Cappabianca, Storia dell' emancipazione femminile, Roma, 1964, p. 14.

(3) Исто, стр. 14—15.

(4) «Declaration des droits de la femme et de la citoyenne», Цитир. по: L. Cappezuoli, G. Cappabianca, Storia dell' emancipazione femminile, p. 14—15.

тира га у „Анти-Дириџу” и каже: „Да је у једном друштву ступањ женске еманципације природна мера опште еманципације људи, друштва” (5)

Социјалисти-утописти превидели су класне основе женског питања и зато нису дали његово научно решење. То је урадио научни социјализам. Према марксистичкој теорији, решавање „женског питања” је тесно повезано са класном борбом пролетаријата за револуционарну промену света, за социјализам. Дакле, један од значајних задатака социјалистичке револуције јесте да решава и адекватно реши положај жене у породици и друштву. У „Манифесту Комунистичке партије” се каже да „само у бескласном друштву жена ће бити заштићена од поробљавања и положаја, када је она просто оруђе производње” (6).

Положај жене у породици и друштву може се разматрати у светлу грађанских и марксистичких теорија. Руководени природним током ствари, одлучили смо се да прво разматрамо неке грађанске а затим марксистичке теорије.

Грађанска теорија о месту жене у породици и друштву има своју еволуцију. Првобитно ова теорија, третирајући породицу као „основну ћелију државе”, залагала се да жена остане код куће, јер се плашила да се породица не „распадне” због женине одсутности из породице. Породица је била носилац средстава за производњу и стожер заштите и васпитања деце. Дуго су остале виталне бужуаске теорије о потреби враћања жене дому и „традиционалним дужностима”. Након другог светског рата, нарочито у Сједињеним Америчким Државама, долази до масовног „бежања” у брак и до „експлозије” рабања, односно наталитета. Многе девојке напуштају школу. Рано се удају. Ствара се култ мајке. Пропагира се „зар домаћица није свесна своје среће; зар она не зна каква је срећа бити жена?” Постоји низ теорија о „женствености” и „мистерији” жене. „Жена је страховито потребна мужу у стварању његове каријере. Она постоји само преко свога мужа и свога детета, итд.

Амерички функционалисти Х. Боумен (Н. Bowman), Т. Парсонс, М. Мид (М. Mead), М. Комаровска и др., развили су теорију о „допуњавању полова”. Према водећем теоретичару функционализма — Парсонсу, „основни положај жене јесте да буде жена свога мужа и мајка своје деце”, а према Ериксону жена је обавезна да се мане друштвених активности и да се сва посвети васпитању деце (7).

У духу теорије нефројдизма тврди се да деца, која су одвојена од своје мајке, а васпитавају се у установама, постају неуротичнија и неадаптивнија. Ова теорија сматра „да потпун развој жена може да добије само у породици са децом и мужем и да нема за жену срећније судбине од неговања своје женствености” (8).

И према оснивачу социологије — Огисту Конту (Auguste Comte), муж је обавезан да ограничи своју жену само на породичне бриге да би што боље вршила своје обавезе”. Према малограђанском теоретичару

(5) Ф. Енгелс: „Анти-Дириџ”, „Култура”, 1955. стр. 308.

(6) К. Маркс и Ф. Енгелс, Дела, том 4, стр. 444. на руском.

(7) Е. Н. Erikson: Reflections on Womanhood. — »Deedalus«. The Woman in America, vol. 93, 1964. N 2, p. 600.

(8) В. Friden: La femme mystifiée. Genève, 1964, p. 6.

социјализма и анархизма — Прудону (Proudhon), „жена је ниже биће и у физичком погледу”. Своје учење о патријархалности и статичности породице Жозеф Прудон објашњава узроцима власти мушкарца и неравноправношћу жене са мушкарцем у физичком, интелектуалном и моралном погледу. Сматра жену инструментом за оплођавање, за пасивно биће. Мушкарац производи оплодно семе. Жена је само место за оплођавање. Овом наводном супериорношћу мушкарца Прудон оправдава да муж кажњава жену и чак да је и убије из одређених разлога. Прудон сматра да жена треба да буде искључена из свих облика политичког живота.

Није много одмакао од Прудона ни савремени грађански социолог Клифорд Киркпатрик (С. Kirckpatrick). У својој монографији „Породица као процес и институција” он се ослања на низ биолошких фактора да би умањио способност жене у односу на мушкарце. Он се служи „аналогјама”. По првој аналогији додирују се положај жене и Црнаца. Према његовом мишљењу, професионалне могућности жене и Црнаца су ограничене у снази, „релативно су ограничених биолошких квалитета”. Он настоји да утврди у жена и Црнаца атрибут — „економски инфантилизам” (9).

Другу аналогију чини К. Киркпатрик између жена и... трговаца. Оно што се очекује од жене је привлачност и заводљивост за мушкарце (10).

Критикујући ове Киркпатрикове аналогije највећи совјетски социолог породице професор А. Г. Харчев каже да „заиста ни један социолог марксиста не би могао потпуније и сложеније показати бездушност и цинизам буржуаског друштва према жени од овога што је учинио благонамерни буржуаски теоретичар...” (11).

Предимензионираност и апсолутизација породичне атмосфере и васпитне улоге мајке темељи се на ставовима неофројдизма и на истраживањима Ане Фројд, ћерке Сигмунда Фројда — која су показала да су деца, која су васпитавана у установама за децу била мање социјабилна и сигурна.

Инспирисан овим ставовима Др А. Берже (А. Berger) утврђује како, наводно, друштвено васпитање потпомаже задржавање физичког, интелектуалног и социјалног развоја деце, повећава наклоност болестима и повећава смртност (12). Он сматра да је породица незаменљива у сваком погледу и да је женино место само у породици.

Према Ерику Фрому (Е. Fromm), ова апсолутизација породичног васпитања код многих грађанских теоретичара представља покушај да се превазиђе набубјали буржуаски индивидуализам и отуђеност човека од човека. Породица у овом отуђеном свету представља једино уточиште, оазу мира и сигурности. То је олтар да се сакрије човек од стрела захукталога потрошачког друштва (13).

(9) С. Kirckpatrick: Family as Process and Institution, New York, 1963, p. 163.

(10) С. Kirckpatrick: Family as Proces and Institution, New York, 1963, p. 163.

(11) А. Г. Харчев: Брак и семья в СССР, МЫСЛЬ, 1964, стр. 80.

(12) Renouveau des idées sur la famille.

(13) Е. Fromm, The Sane Society, New York, 1969.

„Породица штити, — каже амерички социолог Р. Тернер (R. Turner), али не у потпуности васпитање деце од рушилачких утицаја друштва” (14).

Поред апсолутизације улоге породице у савременом друштву грађанска социологија и његово друштво почињу да нуде помоћ породици у подизању и васпитању деце, да би скинула са леђа капиталистичког друштва одговорност за све облике социо-патолошког понашања. Нудећи помоћ својој породици буржуаско друштво тражи од жена-мајки да децу васпитавају у духу лојалности према капиталистичком друштву и његовом систему вредности. „Социјализација прераста у притисак у „манипулацију људима” (15).

Поред овога, амерички социолог Е. М. Дивал (E. M. Duvall) назива породицу „матрицом човекове личности”... „Само породица — каже Дивал — може осигурати и сачувати душевно здравље индивидуе путем интерперсоналних односа, обезбеђењем комфора и толеранције, а што недостаје сваком човеку” (16).

Очигледну кризу породице у капитализму признају и многи буржуаски социолози. Према Д. Симпсону, у САД „ако сто хиљада мужева и очева свакодневно „дезертира” из својих породица, бракова и око милион напуштених породица, укључивши три милиона мајки и деце налази се у врло тешком положају” (17).

Криза америчке породице се различито објашњава. Према познатом америчком социологу Т. Парсонсу, распад породице условљен је ниским приходима, лошим животним условима, лошим интерперсоналним односима, а што проистиче из неповољног професионалног положаја оца (18).

Чиме буржуаски социолози објашњавају своје признавање кризе породице у савременом грађанском друштву?

Они најчешће наводе другостепене факторе: развој технике, урбанизације и индустријализације, социјалну покретљивост, учешћа жена у производном раду, економску независност жене и сл. Покушавају да растућу патологију породице објасне учешћима жена у производњи и да жену прогласе главним виновником свих социјалних проблема.

Лансира се теза да жена не може вршити три функције: *жена-мајка* и *радница*. Парсонс је утврдио да је жена обавезна да „експресивно” врши улогу у породици и да њену активност треба ограничити само унутар породичних обавеза, у исто време муж је обавезан да врши „инструменталну” улогу и да повезује породицу са другим социјалним институцијама и да је материјално обезбеђује — осигурава (19).

(14) R. H. Turner, *The Family* — L. Broom, Ph. Solzник, *Sociology*, New York, 1963. p. 360.

(15) Ю. А. Замашкин: Криза буржуазно индивидуализма и личности. Социологический анализ некоторых тенденции в общественной психологии, ССА, Мысль 1966, стр. 142—143.

(16) E. M. Duvall: *Family Development*, New York, 1957. p. 27.

(17) D. Simpsow: *People in Families*, New York, 1930, p. 380.

(18) T. Parsons: *A sociologist view*. — E. Ginzberg (ed) *Values and Ideals of American youth*, New York, 1961. p. 281—282.

(19) T. Parsons, R. Bales, *Family Socialization and interaction process*, London, 1966. p. 47.

Према В. Гуду (W. Goode), „социјална улога жене у породици је експресивна, емоционална или интегративна, ограничена оквирима породице. Отац је „инструментални лидер“. Он је обавезан да решава проблеме који су у вези са социјалном средином — социјалне и економске” (20).

Испитивања америчких социолога породице показала су да у породицама, где мајка обавља и „инструменталну” улогу, остварује се *економска* сигурност породице, али се деца не развијају у потпуне личности (21).

Противуречности ових теорија различито се манифестују. Године 1964. Енглескиња Дороти Ходкин (Dorothy Hodgkin) добила је Нобелову награду за рад из области хемије. Каже се да је енглеска влада констатовала како је то производ „нерационалног коришћења женског ума” (22).

Поводом овога догађаја уследила су многобројна социолошка истраживања о условима образовања жена. Резултати су поражавајући. Дискриминација жена у погледу професионалног образовања почиње у најранијим годинама живота. Од једанаесте године почиње официјелни прогрес сегрегације у систему образовања. Узрок ове сегрегације, између осталог, јесте и схватање да је образовање припрема за рад, а област активности жене је само дом — породица.

Развој социолошке и психолошке науке, нарочито марксистичке филозофије о функцијама трансформисане породице у многоме је демантовао теорију фројдизма и неофројдизма. Пре десетак година многобројни буржујаски социолози почињу да сумњају у многе поставке теорије неофројдизма о апсолутној незаменљивости породице у васпитању деце.

Наводимо само неколико истраживања:

Испитивање швајцарског социолога М. Корнаца (M. Kornaz) показала су да у васпитању деце запослена мајка има већи ауторитет, благодарну финансијску независност, друштвено искуство и веће самопоуздање у себе. Запосленост жене доводи до „измене улоге у породици на плану равноправности и сарадње у различитим областима породичног живота и умањује честе расправе и свађе између мужа и жене у породици” (23).

Многи буржујаски социолози се питају како реално решити равноправност жене у породици и друштву путем прерасподеле улога у породици.

Истраживања енглеског социолога В. Клајна (V. Klein) о положају запослених жена у Енглеској показала су аналогне резултате (24).

Попут Корнаца и Клајна енглески социолог Кларк каже: „иако улога жене садржи безброј домаћих обавеза, ипак, међу тим обавезама (изузев рабања и дојења детета), нема ниједне специјално женске оба-

(20) V. Goode: *The Family*, Prentice — Hall, 1964, p. 71.

(21) »International Social Science journal«, vol. XIV, 1962, N. 3, p. 41.

(22) Англија, Ежеквартални журнал о споднашней жизни в Великой Британии,

(23) M. J. Kornaz, *Travail professionnel de la mère et vie familiale*, Lausanne, 1964.

(24) V. Kleitn, *Britans married women workers*, London, 1965.

везе. Он предлаже да се у школама уведе домаћинство за дечаке и девојчице да би се и мушкарци припремили за кућне послове ⁽²⁵⁾.

Белгијски социолог Р. Губелс (R. Gubbels) каже: „Ми живимо у друштву у којем децу васпитавају жене... Жена је одговорна за дете, мада дете припада и једном и другом супружнику”. „Данас, како каже Р. Губелс, много се говори о недостатку *материнства*, а ништа се не каже о недостатку *очинства* и његовим тешким последицама по дете. Оспоравајући теорију неофројдизма Р. Губелс је доказао да дете, које је окружено сталном бригом породице, често бива лишено самосталности и није способно да се брзо снађе у животу” ⁽²⁶⁾.

Поред ових социолога, који негирају теорију неофројдизма, велику улогу на плану еманципације жена у буржоаским земљама одиграла је и књига „Мистифицирана жена” од америчког публицисте Бети Фридан. Аутор је анализирао колику је штету женама нанела пропаганда теорије неофројдизма и довела до губљења свих права жена и до „феминистичког покрета”. Пораст раних бракова нанео је штету здрављу у жена. Године 1960. у САД 14 милиона жена ступило је у брак на узрасту од 17 године. Процент жене, које се уписују на факултет од 47% у 1920. години пада на 35% у 1958. години. „Пре сто година, каже Б. Фридан, жене су се бориле да имају право, на више образовање, а сада девојке иду на универзитет да би себи нашле мужа”. ⁽²⁷⁾.

Напредни савремени буржоаски социолози се питају како да се реши „женско питање”.

Постоји више размишљања. Е. Роси сматра да се неравноправност полова у САД може превазићи помоћу делимичне промене социјалне климе у САД и помоћу ангажовања друштвених организација.

Ф. И. Нај и А. Ц. Гофин тестирали су хипотезу Ц. Басарда (J. Bassarda) ⁽²⁸⁾ који је утврдио да дете запослене мајке се осећа усамљеним, ван мајчине контроле и формира код себе антисоцијално понашање”. Они нису доказали и потврдили хипотезу Ц. Басарда.

Напротив, нека најновија испитивања социолога, психолога, педагога у САД показала су да су деца, о којој се мајке стално и превише брину, без иницијативе, зависна од других у проналажењу решења, физички слабија. Из овога следи закључак: *запосленост мајке благотворно утиче на дете, поучава га самосталности и сем овога, подстиче развој лично сти жене.* ⁽²⁹⁾.

Ова многобројна истраживања на плану превазилажења теорије неофројдизма у САД, Енглеској, Француској, Швајцарској садрже у себи друштвене противуречности које раздиру буржоаско друштво и дају драгоцен фактички материјал за његову критику.

Резултати ових и многих других истраживања кажу да у породицама, где је жена запослена, долази до демократизације структуре поро-

⁽²⁵⁾ F. Le Gros Clark, *Women, Work and Age*, London, 1962, p. 15.

⁽²⁶⁾ R. Gubbels, *Le travail au féminin, verriers, Belgique*, 1967. p. 18 i 20.

⁽²⁷⁾ B. Fridon, *La femme mystifrice*, p. 6.

⁽²⁸⁾ J. Bassard, *Sociology of child Development*, New York, 1954. p. 282—286.

⁽²⁹⁾ »Daedalus« vol. 93, 1964. N. 2, p. 613.

дице ⁽³⁰⁾ ... Праведном и адекватном расподелом послова на чланове породице, жена добија већи утицај у одлучивању и повећава се њена улога и ауторитет у васпитању деце ⁽³¹⁾.

Да су многобројне грађанске теорије о потреби задржавања жене у породици саме себе довеле у „ћор-сокак“ сведочи и чињеница да су многи аутори почели да ретерирају и да се модификују. Познати амерички социјални антрополог и психолог Маргарет Мид, функциониста у својим каснијим редовима је напустила став да је жени једино место у породици и повлачење америчких жена са позорнице равноправности назвала је „враћањем у камено доба, у шпиљу, у којој жена очекује повратак свога мужа и деце, без икаква познавања света ван својних врата.“ ⁽³²⁾

Праву слику о положају жене у грађанском друштву дали су класици марксизма и лењинизма. Полазећи од тога да је један од задатака социјалистичке револуције, пролетерске државе и новог друштва да адекватно реши „женско“ и „дечје“ питање, творци научног социјализма су дали научну теорију и оријентацију за брачну, породичну и друштвену еманципацију жена.

⁽³⁰⁾ V. Klein, *Britain married Women Workers*, London, 1965

⁽³¹⁾ M. Cornaz, *Travail professionnel de la mère et vie familiale*, Lausanne, 1964.

⁽³²⁾ Margaret Mead, *»Male and Female«, A Study of the Sexe in a Changing Vorla.* New York, The New American Lirbarry, 1955 p. 352 (A. Mentor Book).